

STARPTAUTISKĀ BIBLIOTĒKU ASOCIĀCIJU UN
INSTITŪCIJU FEDERĀCIJA (*IFLA*)
AUDIOVIZUĀLO UN MULTIVIDES MATERIĀLU
SEKCIJA

**Audiovizuālie un multivides materiāli
bibliotēkās un citās institūcijās:
vadlīnijas**

*(Guidelines for audiovisual and multimedia materials
in libraries and other institutions. March 2004)*

Rīga
Latvijas Nacionālā bibliotēka
2006

Izdevums tulkots no:

IFLA Audiovisual and Multimedia Section. *Guidelines for audiovisual and multimedia materials in libraries and other institutions* [tiešsaiste]. [S.l.] : IFLA, 2004.
Pieejams: <http://www.ifla.org/VII/s35/pubs/avm-guidelines04.htm>.

Izdevums latviešu valodā publicēts tikai elektroniskā formātā un pieejams:
http://www.lnb.lv/struktura/BI/standartiz/Audiovizualie_un_multivides_materiali.pdf

© International Federation of Library Associations and Institutions, 2004
© Latvijas Nacionālā bibliotēka, tulkojums latviešu valodā, 2006

Tulkojumu sagatavoja Māra Indaberga un Antra Indriksone
Konsultanti terminu lietojumā: G. Purvs, A. Kipāns (Latvijas Nacionālā bibliotēka)
A. Umanovskis (Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs)

ISBN 9984-607-78-X

Satura rādītājs

1. Vadlīniju sagatavošana	4
2. Vispārīgās nostādnes	5
3. Vadlīniju saturs.....	6
4. Organizēšana un administrēšana	7
Personāls.....	7
Izglītošana un apmācības.....	7
Budžets	8
5. Komplektēšana un obligātais eksemplārs.....	8
6. Autortiesības un licencēšana	9
7. Kataloģizēšana un bibliogrāfiskā pieeja	9
8. Arhivēšana un glabāšana	11
9. Digitalizācija un saglabāšana	12
10. Internets	13
11. Pakalpojumi lietotājiem.....	14
12. Sadarbība	15
13. Atsauces.....	16
14. Audiovizuālo nesēju saraksts	16

1. Vadlīniju sagatavošana

Šis vadlīniju kopums, kas attiecas uz visu veidu bibliotēku u.tml. institūciju audiovizuālajiem un multivides materiāliem, ir vairāku gadu laikā panākts apspriežu un sadarbības rezultāts.

Jau 1972. gadā *UNESCO* Publisko bibliotēku manifestā tika uzsvērtā audiovizuālo materiālu nepieciešamība publisko bibliotēku pieaugušo un bērnu nodaļās. Nākamajā gadā *IFLA* ietvaros tika izveidots īpašs audiovizuālajiem materiāliem veltīts „apaļais galds”, kura uzmanības lokā bija „negrāmatu materiāli” vai (atbilstoši citai definīcijai) dokumenti, kuru izmantošanai nepieciešams papildu aprīkojums.

1982. gadā šis „apaļais galds” saņēma uzaicinājumu sagatavot standartus audiovizuālo materiālu un atbilstoša aprīkojuma nodrošināšanai publiskajās bibliotēkās. Tā radās šo *IFLA* vadlīniju pirmais izdevums. Otro, pārstrādāto izdevumu plānoja publicēt 1987. gadā, bet tas netika izdarīts.

Parādoties vairākiem jauna veida audiovizuālajiem materiāliem elektroniskā formā, nozīmīgāko jauno pakalpojumu, piemēram, multivides dokumentu (CD-I un CD-ROM) un multivides tiešsaistes pakalpojumu, panākumi bibliotēkās simbolizē audiovizuālo dokumentu evolūciju. Tādēļ 1996. gadā „apaļais galds” mainīja nosaukumu, kļūstot par „Audiovizuālo un multivides materiālu apaļo galdu”. 1999. gadā tas tika pārveidots par „Audiovizuālo un multivides materiālu sekciju”.

Bibliotēku tehniskā revolūcija lika ne vien mainīt institūcijas nosaukumu, bet arī pārstrādāt atbilstošās *IFLA* vadlīnijas. 1997. gadā „Audiovizuālo un multivides materiālu apaļais galds” ierosināja nelielu projektu – pārstrādāt iepriekšējos dokumentus un papildmateriālus par Vadlīnijām audiovizuālajiem un multivides pakalpojumiem publiskajās bibliotēkās. Projekts parādīja, ka viena gada laikā vienam cilvēkam¹ izstrādāt jaunas vadlīnijas izrādījās pārāk sarežģīts uzdevums, taču tas ieskicēja turpmākā darba virzienu. 1999. gadā *IFLA* VI struktūrvienības Koordinācijas padome sankcionēja turpmāko projektu, uzdodot jaunās Audiovizuālo un multivides materiālu sekcijas komandai² sagatavot vadlīniju kopumu visām bibliotēkām un citām institūcijām par audiovizuālajiem un multivides materiāliem.

Projekta aptvērums tika paplašināts ārpus publisko bibliotēku jomas, jo attiecībā uz nesējvidēm un piekļuves metodēm informācijas un komunikāciju tehnoloģijas nolīdzina tradicionālās atšķirības starp publiskajām, akadēmiskajām, nacionālajām un speciālajām bibliotēkām. Projekta komandas darbu ietekmēja 2000. gadā notikusī *IFLA* diskusija par pārstrādāto dokumentu „*IFLA* vadlīnijas publiskajām bibliotēkām”, kura atsevišķas daļas attiecas uz audiovizuālajiem un multivides materiāliem: „lai novērstu plaisu starp bagātīgu un trūcīgu informāciju, ir jānodrošina nepieciešamā aprīkojuma, t.i., informāciju tehnoloģiju, mikrofilmu lasāmo aparātu, magnetofonu, diapozitīvu projekcijas aparātu un vājredzīgajiem domātu lasāmierīču, pieejamība”.

Ar pašreizējovadlīniju projekta pirmo variantu tika iepazīstināti 2001. gada *IFLA* konferences Bostonā semināra dalībnieki, kā rezultātā izstrādātāju komanda saņēma

¹ Bibbi Andersson (Zviedrija)

² Monika Cremer (Vācija), Pierre-Yves Duchemin (Francija), Joelle Garcia (Francija), Marty Kesselmann (ASV)

virkni ieteikumu vadlīniju uzlabošanai. Otrā plānotā darba tikšanās 2002. gadā tika atlikta Glāzgovas konferences programmas pārslodotības dēļ, bet projekts tika publicēts tiešsaistē *IFLANET*, kā arī komentāru sniegšanai ar to tika iepazīstināta *IFLA* un citi profesionāļi.

2003. gada jūlijā *AVMS* biļetenā tika publicēts otrais vadlīniju projekta variants, kurā bija ņemti vērā visi līdz tam laikam saņemtie ieteikumi. Pašreizējās vadlīnijas, kas pamatojas uz projekta otro variantu, līdz galam izstrādāja *IFLA* konferences ietvaros Berlīnē 2003. gada 7. augustā rīkotā semināra referenti³.

2. Vispārīgās nostādnes

Nemitīgi pieaugošais informācijas apjoms, kas atbilst izglītošanās un atpūtas interesēm, kā arī citām informācijas vajadzībām, tiek producēts plašā audiovizuālo un elektronisko formātu diapazonā. Piekļuvei šiem materiāliem jābūt tikpat atvērta un brīvai kā piekļuvei iespieddarbiem.

Audiovizuālie mediji ir daļa no kultūras mantojuma un ietver milzīgu informācijas apjomu, ko nepieciešams saglabāt izmantošanai nākotnē. Šī lielā mediju formu dažādība atspoguļojama bibliotēku pakalpojumos lietotājiem.

Bibliotekāriem kā informācijas piegādātājiem ir jā rūpējas, lai informācija tiktu piedāvāta formātos, kas ir vispiemērotākie dažādu lietotāju kategoriju atšķirīgajām vajadzībām, kurām jābūt skaidri diferencētām. Bibliotēka pastāv, lai apkalpotu tās lietotāju kopienas, un tai jāapmierina visu kopienas locekļu – vecu vai jaunu, spēcīgu vai nespēcīgu, apdāvinātu vai atpalikušu vajadzības.

Audiovizuālie materiāli var ieinteresēt to sabiedrības daļu, kas maz izmanto tradicionālos iespiestos materiālus, piemēram, personas, kas nelabprāt lasa, kā arī personas ar redzes vai citiem traucējumiem.

Jaunattīstības valstīs audiovizuālo materiālu un to papildaprīkojuma iegādi var uzskatīt pat par svarīgāku nekā iespiesto materiālu nodrošinājumu, jo lasītprasme var būt tādā līmenī, ka komunikācijas nodrošināšanai būtiska ir skaņa un attēli.

Līdzās arvien augošajām interneta iespējām joprojām pastāv nepieciešamība pēc attēliem, kinofilmām un skaņu ierakstiem tradicionālajos neelektroniskajos audiovizuālajos nesējos. Multivide un datorizēta informācija ietekmējusi audiovizuālo materiālu daudzuma strauju pieaugumu bibliotēkās. Gandrīz katrs bibliotēkas lasītājs vai apmeklētājs ir gan audiovizuālo vai multivides materiālu, gan iespiesto materiālu potenciālais lietotājs.

Bibliotēkām ir jānodrošina brīva lietotāju piekļuve internetam. Bibliotēka, darbojoties kā informācijas navigators, pārliecina cilvēkus, ka jaunie mediji ir pilnvērtīgi informācijas resursi.

Audiovizuālie materiāli bibliotēkā nekādā gadījumā nav uzskatāmi par papildu greznību, bet drīzāk kā bibliotēku piedāvāto pakalpojumu neatņemamu sastāvdaļu.

³ *Bruce Royan* (Apvienotā Karaliste), *Monika Cremer* (Vācija), *Livia Borghetti* (Itālija), *Kirsten Rydland* (Norvēģija), *James Turner* (Kanāda), *Gregory Miura* (Francija)

Bibliotēkas tagad ir hibrīda lomā, jo tām jāstrādā ar visu veidu materiāliem, ieskaitot iespiestos, audiovizuālos, elektroniskos (arī interneta) un multivides materiālus. Bibliotekāriem jābūt pārliecinātiem, ka audiovizuālie un multivides formāti ir potenciāli informācijas resursi un tie jāiekļauj bibliotēkas krājumos. Bibliotēkas komplektēto audiovizuālo un multivides materiālu diapazons ir atkarīgs (tāpat kā iespiesto materiālu gadījumā) no lietotāju vajadzībām, bibliotēkas aktivitātēm, kā arī no bibliotēkas konkrētās atbildības, piemēram, izglītības jomā, – bibliotēkas pakalpojumu sniegšana skolām u.tml.

3. Vadlīniju saturs

Šajā dokumentā termini „audiovizuāls” un „multivide” lietoti visu veidu bibliotēku un informācijas dienestu skaņas, attēlu un multivides materiālu krājumu satura atspoguļošanai. Šajās vadlīnijās nav iekļautas mikroformas. Vadlīnijās ir apskatīti visi skaņas, nekustīgo un kustīgo attēlmateriālu, multivides dokumentu un pakalpojumu (piemēram, bērnu bibliotēkās un valodu apmācību centros), krājuma attīstības, katalogizēšanas, saglabāšanas un piekļuves (arī internetam) jautājumi.

Definīcijas

Audiovizuāls

Attiecas uz attēlu un/vai skaņu.

Audiovizuālie materiāli

Jebkuri skaņu ierakstu un/vai kustīgu un/vai nekustīgu attēlu materiāli.

Multivide

Ietver divas vai vairākas audiovizuālas izteiksmes, piemēram, skaņu un attēlu, tekstu un multiplikācijas attēlus.

Interaktīvā multivide

Multivides materiāli, kuru demonstrēšanas secību un/vai raksturu var kontrolēt lietotājs.

Nesēji

Skaņu ieraksti, nekustīgi un kustīgi attēli, kā arī multivide var pastāvēt analogajos un digitālajos formātos, un var būt fiksēti dažādos nesējos. Šo vadlīniju [14. nodaļā](#) iekļauts informatīvs nesēju saraksts.

4. Organizēšana un administrēšana

Personāls

Audiovizuālo un multivides resursu pārvaldīšanai nepieciešami zinoši speciālisti, kā arī attiecīgs aprīkojums.

Visiem bibliotekāriem jāapzinās audiovizuālo un multivides materiālu potenciāls un jāattiecas pret šo materiālu un aprīkojuma nodrošinājumu kā normālu bibliotēkas pakalpojumu aspektu. Bibliotēkas ietvaros skaidri jādefinē personāla atbildība un funkcijas, kas attiecas uz audiovizuālajiem un multivides resursiem.

Lielajās bibliotēkās ir nepieciešami specializējušies bibliotekāri, kas speciāli apmācīti klientu apkalpošanai atsevišķās audiovizuālo un multivides materiālu struktūrvienībās. Arī nelielās institūcijās ir jābūt kādam personāla pārstāvim (vai pārstāvjiem), kas konkrēti atbild par konsultēšanu audiovizuālo un multivides materiālu izmantošanā un šo pakalpojumu koordināciju. Ja vien iespējams, iesaistāms arī tehniskais personāls (pašu vai citas organizācijas). Atkarībā no katras bibliotēkas programmas bibliotēkas personālam nepieciešamas attiecīgas tehniskās zināšanas. Nepieciešamas arī zināšanas par audiovizuālo materiālu tirgu un produktiem, un aizvien vairāk ir iespējama un izmantojama iespēja dalīties ar resursiem ar citām bibliotēkām.

Katrā valstī vienai institūcijai vēlams uzņemties vadošo lomu audiovizuālo un multivides materiālu un pakalpojumu nodrošināšanas pieredzes popularizēšanā.

Izglītošana un apmācības

Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes mācību iestādēm jānodrošina, lai visi studenti apzinātos audiovizuālo un multivides materiālu potenciālu bibliotēkās. Studentiem, kas vēlas specializēties šajā jautājumā, ir jānodrošina papildizvēles kursi ar daudz detalizētāku aspektu izklāstu.

Mācību programmā jāiekļauj arī bibliotekāru un citu speciālistu, kas jau strādājuši ar šādiem materiāliem, apmācība. Apmācību programmai jāietver trīs savstarpēji saistītu apakštēmu izklāsts – intelektuālie, tiesiskie un tehniskie jautājumi.

Dažās valstīs ir īpašas mācību programmas bibliotekāriem, kas vēlas bibliotēkās strādāt tieši ar audiovizuālajiem un multivides materiāliem. Piemēram, Austrālijas Jaundienvidvēlsas Universitātes (*University of New South Wales*) Informāciju sistēmu, tehnoloģiju un pārvaldības skolā var iegūt izglītību audiovizuālo materiālu pārvaldībā, bet ASV Kalifornijas Losandželosas Universitātē var iegūt maģistra grādu Kustīgo attēlu arhīva studiju programmā. Dažās valstīs var iegūt mūzikas bibliotekāra izglītību un apmeklēt mācību kursu mākslas nozares bibliotekāriem. Protams, liela daļa bibliotekārās izglītības programmas ir veltīta informācijas tehnoloģijām, taču lielāks uzsvars likts uz datorprasmi nekā darbu ar tradicionālajiem audiovizuālajiem materiāliem.

Tāpat kā bibliotekāriem darbā ar grāmatām ir svarīgi pārzināt literatūru, darbā ar audiovizuālajiem materiāliem ir svarīgas zināšanas kinofilmu, mākslas, mūzikas u.tml. jomās.

Tā kā tehnoloģijas un produkti strauji mainās, mediju speciālistiem ir īpaši nepieciešama nepārtraukta profesionālās izglītības pilnveidošana. Ir jāgādā par šo jautājumu iekļaušanu profesionālo asociāciju, bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes mācību iestāžu un tamlīdzīgu organizāciju programmās. Šādas programmas var organizēt starptautiskā, nacionālā, reģionālā vai vietējā mērogā.

Budžets

Krājuma attīstībai, aprīkojumam, aparatūras uzturēšanai, glabāšanai, remontam un aizstāšanai ir nepieciešams noteikts apstiprināts budžets. Atkarībā no krājuma apjoma budžets procentuāli iedalāms krājumam un aprīkojumam.

Lai atbilstu straujajām jauno tehnoloģiju izmaiņām, budžets pārskatāms katru gadu (noteiktais amortizācijas laiks – 5 gadi šai jomai ir par ilgu).

5. Komplektēšana un obligātais eksemplārs

Visiem bibliotekāriem neatkarīgi no viņu pienākumiem bibliotēkā jāapzinās, ka audiovizuālie un multivides materiāli ir potenciālie bibliotēkas resursi un jāiekļauj tos krājuma attīstības plānā.

Bibliotēkas krājuma attīstības politikā noteikti jāiekļauj netradicionālajos nesējos ietvertie resursi. Šiem resursiem atsevišķi nepieciešams noteikt prioritātes un atlasas kritērijus, kas dažādiem formātiem var būt atšķirīgi. Šie kritēriji var būt krājuma attīstības pamatā.

Audiovizuālo un multivides materiālu komplektēšanai ne vienmēr noderēs parastie iespiesto materiālu komplektēšanas avoti. Darbiniekiem nepieciešamas specializētas juridiskās zināšanas un šo materiālu tirgus pārziņāšana, jo tas atšķiras no iespiesto materiālu tirgus. Ir nepieciešamas arī specializētas zināšanas par atbilstoša aprīkojuma iegādi.

Reģionālā, nacionālā un starptautiskā izplatīšanas sistēma ir daudzveidīga un dažkārt vāji organizēta. Šajā jomā bibliotēkām būtu jākooperējas, lai izraudzītos uzticamus izplatītājus katram materiālu veidam.

Daudzas institūcijas papildina kolekcijas ar vietējas izcelsmes materiāliem (ieskaitot kinofilmas, videofilmas, ierunātus vēsturiskus ierakstus, kā arī mūziku). Tas ir izcils veids, kā šādus materiālus saglabāt un padarīt plašāk pieejamus, ja vien tiek ievērotas autortiesības.

Viena no audiovizuālo un multivides dokumentu krājumu, īpaši retu un senu materiālu, veidošanas iespējām ir dāvinājumi. Tomēr jāatceras, ka neskaidrības intelektuālā īpašuma u.tml. jomās padara šo procesu sarežģītāku nekā iespiesto materiālu dāvinājumu pieņemšana.

Obligātā eksemplāra likumdošanas aktu daudzveidība un atšķirības to piemērošanā dažādās valstīs ir milzīgas, – no likumu neesamības līdz pilnīgi visu materiālu (reizēm pat tiešsaistes) iekļaušanai. Tāpat arī atšķiras institūcijas, kas nodarbojas ar šiem eksemplāriem, – tās var būt nacionālās un reģionālās bibliotēkas, īpašas aģentūras, audiovizuālo un multivides materiālu arhīvi, universitāšu bibliotēkas un specializētās bibliotēkas. Ja pastāv obligātie eksemplāri, ir nepieciešams veicināt to izmantošanu un gūt no tā labumu.

Piekļuvi obligātajiem eksemplāriem un to lietošanu var ierobežot tikai juridiskas prasības gadījumā.

6. Autortiesības un licencēšana

Intelektuālo īpašumtiesību jomā attiecībā uz skaņu un kustīgiem attēliem pastāv konkrēti tiesiskie ierobežojumi. Neatkarīgi no autora un komponista autortiesībām pastāv producenta tiesības un izpildītāja tiesības, kas konkrēti attiecas uz audiovizuālajiem medijiem, kuru nomas tiesībās ir ieinteresēta bibliotēku kopiena. Ir skaidri jānosaka katras krājuma vienības tiesiskais statuss.

Šajā jomā ļoti nozīmīgi ir licencēšanas jautājumi. Licenču noteikto ierobežojumu dēļ katrai licencētai krājuma vienībai ieteicams veidot regulāri atjaunināmu reģistru par tās tiesisko statusu.

Lai izvairītos no nebeidzamām sarežģītām pārrunām ar dažāda veida izdevējiem, attiecīgajām institūcijām jāmeģina pārliecināt izdevējus akceptēt licencēšanas parauglīgumu, piemēram, Bibliotēku un informācijas resursu padomes (*Council on Library and the Information Resources*) un Digitālo bibliotēku fonda (*Digital Library Foundation*) sponsorēto parauglīgumu⁴.

Dažkārt ir lietderīgi izveidot atsevišķu, paralēlu krājumu vienībām, kuru licences iegādātas ar mērķi vienības piedāvāt plašākai izmantošanai, piemēram, izsniegšanai uz māju vai publiskam izpildījumam. Bibliotēkai arī var būt svarīgi atsevišķi izdalīt tās vienības, kuru izmantošanai ir laika ierobežojums (piemēram, iznomātam krājumam).

Autortiesības un izpildīšanas tiesības parasti nav atsevišķas bibliotēkas pārziņā. Bibliotēkai jāpaļaujas uz nacionālajām un starptautiskajām tiesiskajām normām, kā arī uz tādām organizācijām kā *IFLA*, *IASA*, *EBLIDA*, kuru pārziņā ir šie jautājumi. Institūcijām pēc padoma pirmām kārtām jāvērsas vietējā bibliotēku asociācijā.

7. Katalogizēšana un bibliogrāfiskā pieeja

Audiovizuālajiem un multivides materiāliem jābūt dabiskai valsts nacionālās bibliogrāfijas daļai.

Audiovizuālajiem un multivides materiāliem piemīt īpatnības, kas prasa īpašas katalogizēšanas metodes. *IFLA*, *FIAF*, *IASA* u.c. institūcijas ir ieguldījušas lielu darbu starptautisku katalogizācijas noteikumu izstrādāšanā šāda veida materiāliem. Katras bibliotēkas katalogizācijas un bibliogrāfijas praksē izmantojami plaši lietoti un atzīti

⁴ <http://www.library.yale.edu/~llicense/modlic.shtml>

standarti, bet sarežģītājā šādu materiālu indeksēšanas darbā jāizmanto vispārpieņemtie priekšmetu indeksēšanas noteikumi.

Lai lietotājiem nodrošinātu maksimālu pieeju informācijai, ziņas par šiem materiāliem, kā likums, iekļaujamas bibliotēkas vispārīgajā katalogā. Ir arī jāapsver diferencētu papildu „pieejas punktu” izveide audiovizuālajiem un multivides materiāliem, un kataloga ierakstos jāiekļauj tehniskais raksturojums un lietošanas tiesiskais statuss. Dažos gadījumos resursu pieejamību lietotājiem var paplašināt, nodrošinot atsevišķu AVM krājuma papildkatalogu.

Katalogizācijas noteikumi

Turpmāk sniegts noderīgu starptautisko un atsevišķu nacionālo katalogizācijas noteikumu uzskaitījums:

Anglo-American Cataloguing Rules. Prepared under the direction of the Joint Steering Committee for Revision of AACR, a committee of the American Library Association ... [et al]. 2nd ed., 2002 revision. Ottawa : Canadian Library Association, 2002. (loose-leaf) (Co-published by the Chartered Institute of Library and Information Professionals and the American Library Association)

Association Française de Normalisation. *Normes de catalogage. Domaine 164 : Documentation*.

http://planete.afnor.fr/v3/espace_normalisation/programmesnormalisation/22-164.htm

Association for Recorded Sound Collections. Associated Audio Archives. *Rules for Archival Cataloging of Sound Recordings*. Rev. [US] : ARSC, 1995. x, 60 p.

Deutsches Bibliotheksinstitut. *Regeln für die alphabetische Katalogisierung von Nichtbuchmaterialien [RAK-AV]*. Berlin : DBI. 1996

Die Deutsche Bibliothek. *RAK-NBM-Präzisierungen*. Frankfurt/M. 2001.

ftp://ftp.ddb.de/pub/rak-nbm/Nbm_Praezisierungen.pdf

Die Deutsche Bibliothek. Arbeitsstelle für Standardisierung. *Empfehlungen für „Continuing integrating resources”*. Frankfurt/M. 2002.

ftp://ftp.ddb.de/pub/rak-nbm/Empfehlungen_CIR.pdf

Rules for Bibliographic Description [Russian Cataloguing Rules, RCR]. Moscow, 1986

Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas. *REGLAS de Catalogación*. 1.a ed., 2.a reimpresión con correcciones. Madrid, 1988

Fédération Internationale des Archives du Film (FIAF). *The FIAF Cataloguing Rules for Film Archives*. Compiled and edited by Harriet W. Harrison for the FIAF Cataloguing Commission. München: K.G. Saur, 1991. xvi, 239 p.

American Library Association. *Guidelines for Bibliographic Description of Interactive Multimedia*. The Interactive Multimedia Guidelines Review Task Force, Laura Jizba ... [et al]. Chicago : American Library Association, 1994. xi, 43 p.

International Association of Sound and Audiovisual Archives. *The IASA cataloguing rules: a manual for description of sound recordings and related audiovisual media*. IASA, 1998.

International Federation of Library Associations and Institutions. *ISBD(NBM): International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials*. Recommended by the ISBD Review Committee, approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. Revised ed. London : IFLA, 1987. vii, 74 p.

International Federation of Library Associations and Institutions. *ISBD(ER): International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources*. Recommended by the ISBD(CF) Review Group. Revised from the ISBD(CF): International Standard Bibliographic Description for Computer Files. München : K.G. Saur, 1997. x, 109 p.

Functional Requirements of Bibliographic Records: Final report. München : Saur, 1998. (UBCIM Publications – N.S. Vol. 19).

<http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>

International Standards Organisation. *ISO 15706, Information and documentation – International Standard Audiovisual Number (ISAN)*. Geneva : ISO, 2002. v, 12 p.

8. Arhivēšana un glabāšana

Tā kā dažādiem bibliotēku tipiem šajā jomā ir ļoti atšķirīgas saistības (sākot ar nacionālajām bibliotēkām, kas glabā resursus neierobežotu laiku, beidzot ar mazākām, kas atbild tikai par lasītāju apkalpošanu), šajās vadlīnijās arhivēšana un glabāšana apskatīta tikai vispārīgi.

Lai saglabātu tās īpašumā esošo informāciju, bibliotēkai jānodrošina oriģināldokumentu fiziskā un ķīmiskā integritāte, lai informāciju kopējot, digitalizējot vai pārsūtot, signāli būtu izgūstami tādā pašā vai labākā kvalitātē un integritātes līmenī, kā ierakstīšanas brīdī.

Audiovizuālo un multivides nesēju glabāšanas nosacījumiem jāveltī īpaša uzmanība. Netīrumi, putekļi, piesārņots gaiss, kā arī paaugstināta vai mainīga temperatūra un mitrums var radīt bojājumus. Kompaktdisku un magnētisko lentu paredzamais dzīves ilgums tieši atkarīgs no to uzglabāšanas temperatūras un mitruma. Lai nodrošinātu atbilstošu temperatūru un mitrumu, kā arī atvieglotu dzēšanu ugunsgrēka gadījumā, nesēji uzglabājami atsevišķi, atbilstoši to ķīmiskajam tipam (piemēram, magnētiskās lentes, 78 apgr./min skaņuplates, ilgspēlējošās skaņuplates, magnētiskie diski, optiskie diski). Bez tam magnētiskās vides nesējus, piemēram, video un audio ierakstus, nedrīkst glabāt magnētiskā lauka tuvumā.

Atbilstoši nesēju dažādībai arī glabāšanas ietverēm ir dažādi izmēri un formas, kas ietekmē glabāšanas telpu organizēšanu un apvienošanu krātuvēs ar iespiestajiem dokumentiem. Tāpēc nepieciešams pieņemt lēmumu, vai šos materiālus glabāt brīvpieejas vai slēgtās krātuvēs.

Saglabāšanas nolūkā jāraugās, lai jebkāds marķējums uz fiziskajiem nesējiem neietekmētu paša resursa integritāti. Piemēram, marķējot CD vai DVD, nedrīkst lietot tradicionālo tinti vai līmes. Ir divi risinājumi, lai gan neviens no tiem nav pilnīgi drošs: marķējums ar īpašu ātri žūstošu tinti vai lāzergravējums, ko iestrādā tukšajā laukumā diska centrā.

Lai novērstu neatgriezeniskus zudumus, ir regulāri jāapseko oriģinālo nesēju degradācijas līmenis. Skaņuplašu gadījumā tā galvenokārt ir vizuāla pārbaude, lai atklātu triecienu, mitruma, nodiluma u.tml. faktoru radītus bojājumus. Magnētiskajām lentēm ir svarīgi pārbaudīt signālu, lai atklātu demagnetizāciju, ieraksta pārrāvumus, skaņas augstuma kropļojumus u.tml. Optiskajiem diskiem parasti nolasītājs neuzrāda informācijas zudumus, jo tajos ir iekļauta zināma iespēja izlabot kļūdas atskaņošanas procesā. Zudumi nosakāmi ar īpašu analizatoru.

AVM nesēju glabāšanas politikā jāņem vērā arī turpmākās vajadzības pēc aprīkojuma, kas nodrošinātu piekļuvi nesējā ietvertajai informācijai.

Par glabāšanas nosacījumiem jebkura bibliotēka var griezties pēc padoma audiovizuālo materiālu arhīvos vai, piemēram, *IASA*. Audiovizuālo arhīvu asociāciju koordinācijas padomē (*Coordinating Council of Audiovisual Archives Associations*) *IFLA* sadarbojas ar citām nevalstiskajām organizācijām, tādām kā *IASA*, *FIAT*, *FIAF*, *ICA* un *UNESCO*. Audiovizuālo arhīvu asociāciju koordinācijas padomē *IFLA* pārstāv Audiovizuālo un multivides materiālu sekcija un *IFLA* vadība.

Šajā ļoti sarežģītajā jomā pastāv acīmredzama nepieciešamība pēc bibliotēku savstarpējās sadarbības, un tā ir jāveicina. Šo problēmu risināšanai nepieciešams nacionāla mēroga rīcības plāns.

9. Digitalizācija un saglabāšana

Bibliotēkām, kas plāno audiovizuālo un multivides materiālu saglabāšanu, jāiepazīstas ar standartiem, kas tiek izstrādāti, kā arī jātiecas kļūt par šajā jomā atzītām un pieredzes bagātām institūcijām.

Tradicionālajos materiālos iekļautās informācijas ilgtermiņa saglabāšana bieži ietver šīs informācijas pārkopēšanu tādā pašā vai atšķirīgā nesējā. Veicot šādu kopēšanu, ir jāņem vērā visi intelektuālā īpašuma aizsardzības nosacījumi.

Mūsdienās informācijas kopēšanu aizstāj ar digitalizēšanu. Lai pamatotu digitalizēšanas augstās izmaksas, ir svarīgi resursu ne tikai digitalizēt, bet arī pievienot tam pievienoto vērtību (piemēram, uzlabot resursa priekšmetisko analīzi), kas būtu noderīga lietotājam.

Dažas organizācijas ir specializējušās videodokumentu un audiodokumentu digitalizēšanā. Pirms digitalizēšanas jāpārlicinās, vai dokuments nav jau digitalizēts citur, kā arī jānoskaidro, vai nepastāv autortiesību ierobežojumi. Šādi pētījumi bieži ir ļoti sarežģīti un kavē progresu, tomēr ir absolūti nepieciešami. Lai samazinātu izmaksas un pārlicinātos, ka katrs dokuments tiek digitalizēts tikai vienu reizi, vairākām organizācijām ir lietderīgi kooperēties kopējos digitalizācijas projektos.

Informācijas pārnese no analogajiem uz digitālajiem formātiem var būt sarežģīta un bieži vien to nav iespējams veikt bez zināma informācijas zuduma. Šādas tehnoloģijas ar laiku var uzlaboties, īpaši oriģinālā nesēja īpašību atveidošanas ziņā.

Arhīvu materiālu pārnesei no vecajiem uz jaunajiem formātiem jānotiek bez jebkādiem grozījumiem vai uzlabojumiem. No otras puses, ir pieņemami paplašināt piekļuves iespējas vai izplatīšanai paredzētos eksemplārus padarīt auditorijai labāk saklausāmus vai saskatāmus. Abos gadījumos jādokumentē visi parametri un izmantotās metodes.

Dokumentā iekļaujami metadati, ietverot tajos visu nepieciešamo tehnisko informāciju – saspiešanas raksturojumu, datņu apjomu, pikseļus, formātu u.tml.

Digitalizētu vai digitāli radītu dokumentu saglabāšanai ir izstrādāti dažādi standarti, kas attiecas uz aparatūru, operētājsistēmām, fiziskajiem nesējiem vai lietojumprogrammām. Ilgtermiņa piekļuves nodrošināšanai ir izstrādāti vairāki risinājumi:

- „**konversija**” ir analogas formas dokumenta pārnese digitālā formā, piemēram, digitālas datnes radīšana no papīra dokumenta, izmantojot skeneri lappušu attēla radīšanai, pēc tam lietojot optisko rakstzīmju pazīšanas (*OCR*) programmatūru.
- „**reģenerācija**” ir dokumenta kopēšana uz līdzīga tipa nesēja, lai novērstu dokumenta destrukciju, sairstot dokumenta sākotnējam nesējam. Kopējamais dokuments var būt gan analogā, gan digitālā formā.
- „**migrācija**” pagarina digitālās datnes lietošanas ilgumu, saglabājot to tā radīšanā izmantotās programmatūras jaunākā versijā vai lietojot citu jaunāku vai atvērtiem standartiem atbilstošāku programmu.
- „**emulēšana**” ir tādas programmatūras radīšana, kas spēj imitēt agrākās aparatūras un programmatūras darbību, lai būtu iespējams apskatīt digitālo dokumentu datnes, kuras saglabātas agrākajos formātos.

IFLA ir publicējusi plašu digitalizācijas projektu vadlīniju kopumu⁵.

10. Internets

Internetā pieejams arvien pieaugošs medijos uzkrātās informācijas daudzums, kam jābūt pilnā mērā un operatīvi pieejamam bibliotēkas lietotājiem. Tie var būt brīvas piekļuves dokumenti vai arī dokumenti, kas izmantojami par maksu. Dažas elektroniskās publikācijas nav pieejamas fiziskajos nesējos, tās nepieciešams iekopēt bibliotēkas piekļuves sistēmā un uzglabāt cietajos diskos, lenšu strīmeros vai citās datu glabāšanas sistēmās. Šādas publikācijas automātiski pārsūta izdevējs vai ievāc bibliotēka ar attiecīgu programmu.

Tiklīdz bibliotēka saņem jaunu dokumentu, to ir nepieciešams reģistrēt un aprakstīt. Lai palīdzētu bibliotēkām šos krājumus pārvaldīt, ir pieejama gan institucionālo portālu programmatūra, gan digitālo vērtību pārvaldības sistēmas un tiesību pārvaldības sistēmas.

Ir svarīgi nodrošināt, lai bibliotēkas iegādātais aprīkojums interneta izmantošanai (programmatūra, grafikas adapteris, skaņas karte un austiņas) dotu iespēju multivides dokumentus lietot tiešsaistē.

Dislokācija un resursi

Turpmākais saraksts sniedz tikai ieskatu šajā ļoti plašajā jomā.

Digital Libraries: Resources and projects (IFLA): <http://www.ifla.org/II/diglib.htm>

The Digital Library Federation (DLF): <http://www.diglib.org/>

⁵ <http://www.ifla.org/VII/s19/pubs/digit-guide.pdf>

Directory of Digitized Collections: <http://www.unesco.org/webworld/digicol/>

Open Archives Initiative: <http://www.openarchives.org>

11. Pakalpojumi lietotājiem

Audiovizuālo un multivides materiālu lietotājiem jāpiedāvā tāda paša līmeņa pakalpojumi kā bibliotēka nodrošina iespiesto materiālu lietotājiem. Lai sniegtu uzticamu informāciju un varētu izsmeloši konsultēt lietotājus, bibliotēkas personālam jāapzinās šo krājumu nozīme.

Vairumā gadījumu bibliotēkā – īpaši, ja tā ir neliela bibliotēka, – nav atsevišķas struktūrvienības, bet tikai kāds sektors vai darbinieks, kas nodarbojas ar audiovizuālajiem un multivides materiāliem.

Dažkārt visas krājuma vienības ir kārtotas tematiski neatkarīgi no formāta. Šādos gadījumos visbiežāk grāmatas glabā kopā ar filmām, videofilmām un ieskaņotām grāmatām, bet ne mūzikas materiāliem.

Ir jāapsver audiovizuālo un multivides materiālu iekļaušana visos bibliotēku pakalpojumos – gan izsniegšanai, gan uzziņām. Izsniegšanas telpās ieteicams iekārtot attiecīgu aprīkojumu – datorus vai tradicionālākas ierīces audiovizuālo materiālu noklausīšanai vai apskatei, lai dotu iespēju lietotājam pirms materiāla patapināšanas ar to iepazīties.

Audiovizuālo materiālu lietošana bibliotēkās mēdz radīt troksni. Tas jāņem vērā, ieviešot šādu pakalpojumu.

Lai panāktu resursu racionālu izmantošanu un piedāvātu labi nokomplektētus krājumus, kas ietvertu dažādus formātus, bibliotēkām jāatbalsta vispārpieņemtas prakses vadlīnijas (jo īpaši – izsniegšanas mērķiem). Ja nozīmīga informācija pieejama tikai tādos formātos, ko parasti nekomplektē, tos kopā ar nepieciešamo aprīkojumu iegādājas un piedāvā tikai uzziņu vajadzībām, vai arī, ja tas ir iespējams, to piedāvāšanā lietotājiem kooperējas ar citām bibliotēkām un institūcijām.

Ir svarīgi, lai bibliotēkas rīcībā būtu aprīkojums visu to audiovizuālo materiālu formātu izmantošanai, ko bibliotēka piedāvā saviem lietotājiem. Ja šādu aprīkojumu nav iespējams iegādāties vai uzturēt, ir jāapsver dokumentu migrācijas, konversijas vai emulēšanas nepieciešamība uz citiem formātiem (vismaz dokumentiem ar īpašu vērtību).

Lai aizsargātu aparatūru un programmatūru, jāpievērš uzmanība adekvātu drošības sistēmu instalēšanai. Ieteicams paredzēt finansu līdzekļus ne tikai aprīkojuma iegādei, bet arī drošības sistēmām un aprīkojuma uzturēšanai.

Darbam ar audiovizuālajiem un multivides materiāliem nepieciešami atbilstoši meklēšanas līdzekļi un uzziņu literatūra. Lai veicinātu šo materiālu izmantošanu, bibliotēkai jāpiedāvā krājuma ceļvedis un aprīkojuma izmantošanas instrukcijas. Lietderīga var būt arī lietotāju apmācība.

Starpbibliotēku abonementu darbībai bez izņēmuma jāaptver visi mediju formāti. Audiovizuālo un multivides materiālu starpbibliotēku abonementa nodrošinājums ir

jāiekļauj starp bibliotēku visu līmeņu pakalpojumiem (vietējiem, reģionālajiem, nacionālajiem un starptautiskajiem).

Nemot vērā audiovizuālo un multivides materiālu starpbibliotēku abonementa izsniegumu apjomu, dažās valstīs varētu būt lietderīgi izveidot reģionāla vai nacionāla mēroga struktūrvienību, kas atbildētu par starpbibliotēku abonementa nodrošināšanu. Ja nepastāv oficiāli noteiktas starpbibliotēku abonementa procedūras, ieteicama neformāla kooperēšanās.

Tā kā audiovizuālie un multivides materiāli ir vairāk pakļauti bojājumiem nekā iespiestie materiāli, unikālu vienību oriģinālus starpbibliotēku abonementā neizsniedz. Šim nolūkam (atbilstoši autortiesību noteikumiem) jāizgatavo to kopijas.

12. Sadarbība

Informācijas koplietošanai var būt noderīgas vienošanās par sadarbību ar citām institūcijām komplektēšanas, katalogizēšanas, klasificēšanas, priekšmetošanas, apmācību, digitalizācijas, arhivēšanas un saglabāšanas jautājumos.

Saīsinājumi

IFLA = International Federation of Library Associations and Institutions

CCAAA = Coordinating Council of Audiovisual Archive Associations

IASA = International Association of Sound and Audiovisual Archives

ICA = International Council on Archives

FIAF = International Federation of Film Archives

FIAT = International Federation of Television Archives

NGO = Non Governmental Organizations

Organizāciju tīmekļa vietnes

Association of Moving Image Archivists

<http://www.amianet.org/>

Coordinating Council of Audiovisual Archive Associations

<http://www.ccaaa.org/>

International Council on Archives

<http://www.ica.org/>

International Federation of Library Associations and Institutions

<http://www.ifla.org/>

International Association of Sound and Audiovisual Archives

<http://www.iasa-web.org/index.htm>

International Federation of Film Archives

<http://www.fiafnet.org/>

International Federation of Television Archives

<http://www.fiatifta.org/>

UNESCO AV (Audiovisual Archives)

<http://www.unesco.org/webworld/audiovis/avarch.htm>

13. Atsauces

Šo vadlīniju sastādīšanā izmantotas citu institūciju izstrādātās vadlīnijas un tīmekļa vietnes:

Copyright and other intellectual property rights (IASA)

<http://www.iasa-web.org/iasa0016.htm>

Curriculum development for the training of personnel in moving image and recorded sound archives

<http://www.unesco.org/webworld/ramp/html/r9009e/r9009e00.htm>

Guidelines for public libraries (IFLA) draft 4th rev. ed. 2000

<http://www.ifla.org/VII/s8/proj/gpl.htm>

Guidelines for Media Resources in Academic Libraries (ACRL)

<http://www.ala.org/acrl/guides/medresg.html>

The philosophy of audiovisual archiving

http://www.unesco.org/webworld/highlights/av_archives_120799.html

Resource List for Libraries/Media Centers (National Clearinghouse for Educational Facilities), Washington, D.C.

<http://www.edfacilities.org/rl/libraries.cfm>

IASA TC-03 – The Safeguarding of the Audio Heritage

<http://www.iasa-web.org/iasa0013.htm>

UNESCO, IFLA/PAC. Safeguarding our documentary heritage

<http://webworld.unesco.org/safeguarding/>

14. Audiovizuālo nesēju saraksts

Skaņa, attēli un multivides materiāli var būt ietverti dažādos nesējos un pastāvēt gan analogajos, gan digitālajos formātos. Turpmāk sniegtais saraksts nav izsmēļošs, un tas tiks papildināts atbilstoši tehnoloģiju attīstībai.

Mehāniskie nesēji

- Ierakstāmais cilindrs (1886-1950tie): skaņu ieraksta analogais formāts
- Atskaņojamais cilindrs (1902-1929): skaņu ieraksta analogais formāts
- Skaņuplate ar dziļām rievām (1887-1960): skaņu ieraksta analogais formāts
- Ierakstāmās skaņuplates ar dziļām rievām vai mikrorievām (smalkām rievām) vai tūlīspēlējāmās (lokanās) skaņuplates (1930- ...): skaņu ieraksta analogais formāts
- Mikrorievu (smalko rievu) jeb „vinila” skaņuplate (1948- ...): skaņu ieraksta analogais formāts

Magnētiskās lentes

- Spoles audiolente uz celulozes acetāta bāzes (1935-1960): skaņu ieraksta analogais formāts (Fe_2O_3 magnētiskais slānis)
- Spoles audiolente uz polivinilhlorida bāzes (1944-1960): skaņu ieraksta analogais formāts (Fe_2O_3 magnētiskais slānis)
- Spoles audiolente uz poliestera bāzes, *IEC I* kompakta kasete uz poliestera bāzes, spoles 2 collu videolente uz poliestera bāzes (1959- ...): skaņu un video ieraksta analogais formāts (Fe_2O_3 magnētiskais slānis)
- *IEC II* kompakta kasete, *DCC*, spoles 1 collas videolente, *VCR*, *VHS*, *U-matic*, *Betamax*, *V2000*, *Betacam*, *DI* (1969- ...): skaņu un video ieraksta analogais/digitālais formāts (CrO_3 magnētiskais slānis)
- *IEC IV* kompakta kasete, *R-DAT*, *Video8/H18*, *Betacam SP*, *MII*, visi digitālie video formāti, izņemot *D* (1979- ...): skaņu un video ieraksta analogais/digitālais formāts (metāla daļiņu magnētiskais slānis)

Magnētiskie diski

- *Timex* magnētiskie diski (1954)
- Disketes: 3.0 collu, 5.25 collu, 8.0 collu (novecojušas), 3.5 collu (pašreiz izplatītas): datu digitālais formāts (metāla oksīda magnētiskais slānis)
- Cietie diski: parasti integrēti datora aparatūrā, dažkārt organizēti masīvos (*RAID*)

Fotokīmiskie nesēji

Filmu formāti:

- 35 mm (1894- ...; standartformāts kopš 1909. gada)
- nestandarta formāti
 - 28 mm (1912- ...)
 - 16 mm (1923- ...)
 - 9,5 mm (1922- ...)
 - Super 8* (1965- ...)

Uz nitrātu bāzes: no 1895 līdz ~ 1952

Uz acetātu bāzes vai „ugunsdroša filma”: 1920- ...

Uz poliestera bāzes: 1970- ...

Optiskie nesēji

- *LV Laser Vision* (1982- ...) video/nekustīgo attēlu analogais formāts
- Reproducētie CD (1981- ...): digitālais (izņemot CD-V: video analogais) formāts visām vidēm
- Ierakstāmie CD (1992- ...): digitālais formāts visām vidēm
- Reproducētie *MD MiniDisc* (1992- ...): skaņas digitālais formāts
- Ierakstāmie *MD MiniDisc* (1992- ...): skaņas digitālais formāts
- Pārrakstāmie CD (1996- ...): digitālais formāts visām vidēm
- Reproducētie DVD (1997- ...): digitālais formāts visām vidēm
- Ierakstāmie DVD (1997- ...): digitālais formāts visām vidēm
- Pārrakstāmie DVD (1998- ...): digitālais formāts visām vidēm